WORLD CONFERENCE ON STUDENT - CENTERED LEARNING APPROACHES

MINTAQADA SANOAT KORXONALARINI SAMARALI JOYLASHTIRISHNING ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARI

Kudratov Muhammad Rustamovich , Buxoro davlat texnika universiteti tayanch doktoranti.

E-mail:mkudratov51@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda sanoat korxonalarini mintaqalar bo‘yicha samarali joylashtirishning nazariy asoslari va ilg‘or xorij tajribasi tahlil qilingan. Xitoy, Janubiy Koreya, Turkiya, Germaniya, Yaponiya va Malayziyada qo‘llanilgan iqtisodiy-texnologik rivojlanish zonalari, sanoat majmualari, tashkil etilgan sanoat zonalari, klasterlar va mintaqaviy koridorlar modellari qiyosiy baholangan. Buxoro viloyati sanoatining 2025-yil statistik ma’lumotlari asosida ishlab chiqarishning hududiy jamlanishi va texnologik tuzilmasidagi nomutanosibliklar aniqlangan. Xorij tajribasi asosida tumanlarni ixtisoslashtirish, yerdan foydalanish samaradorligi reytingini joriy etish va agrosanoat zonalarini tashkil etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sanoatni joylashtirish, mintaqaviy rivojlanish, erkin iqtisodiy zona, sanoat parki, klaster, agrosanoat zonasi, kichik sanoat zonasi, Buxoro viloyati.

Аннотация. В тезисе рассмотрены теоретические основы и передовой зарубежный опыт эффективного размещения промышленных предприятий по регионам. Проведена сравнительная оценка моделей экономико-технологических зон развития, промышленных комплексов, организованных промышленных зон, кластеров и региональных коридоров, применяемых в Китае, Южной Корее, Турции, Германии, Японии и Малайзии. По данным за 2025 год выявлены диспропорции в территориальной концентрации и технологической структуре промышленности Бухарской области. Разработаны предложения по специализации районов, введению рейтинга эффективности использования земли и созданию агропромышленных зон.

Ключевые слова: размещение промышленности, региональное развитие, свободная экономическая зона, индустриальный парк, кластер, агропромышленная зона, малая промышленная зона, Бухарская область.

Abstract. The thesis examines the theory and advanced foreign practice of efficient regional placement of industrial enterprises. Models applied in China, South Korea, Türkiye, Germany, Japan and Malaysia, economic and technological development zones, industrial complexes, organized industrial zones, clusters and regional economic corridors, are compared. Based on 2025 statistics, imbalances in the spatial concentration and technological structure of industry in Bukhara region are identified. Proposals are developed on district specialization, a land-use efficiency rating and the creation of agro-industrial zones.

Keywords: industrial location, regional development, free economic zone, industrial park, cluster, agro-industrial zone, small industrial zone, Bukhara region.

KIRISH

Sanoat korxonalarini hududlar bo‘yicha to‘g‘ri joylashtirish mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror o‘sishi, aholi bandligi va eksport salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu sababli rivojlangan va jadal rivojlanayotgan davlatlar sanoatni hududiy joylashtirishni mintaqaviy siyosatning markaziy yo‘nalishi sifatida qaraydi.

O‘zbekistonda sanoatlashtirish iqtisodiy o‘sishning yetakchi omili bo‘lib qolmoqda. 2025-yilda yalpi ichki mahsulot (YaIM) 1 849,7 trln so‘mni tashkil etib, real ifodada 7,7 foizga o‘sdi. Yalpi qo‘shilgan qiymat tarkibida sanoatning ulushi 26,1 foizdan 26,8 foizga ko‘tarildi, qayta ishlash sanoatida qo‘shilgan qiymat 7,7 foizga oshdi. Prezidentning 2026-yil 16-fevraldagi PF-21-son Farmoni bilan soha, tarmoq va hududlarni rivojlantirish bo‘yicha strategik rejalashtirish hujjatlarini «O‘zbekiston-2030» strategiyasiga muvofiqlashtirish vazifasi belgilangan .

Tadqiqotning maqsadi — ilg‘or xorij tajribasini umumlashtirish asosida Buxoro viloyatida sanoat korxonalarini joylashtirish samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish. Buning uchun qiyosiy va statistik tahlil, tizimli yondashuv usullari yordamida sanoatni joylashtirish nazariyalari tizimlashtirildi, olti davlat tajribasi taqqoslandi va viloyat sanoatining 2025-yil ko‘rsatkichlari baholandi.

ASOSIY QISM

Sanoatni joylashtirish nazariyasi xarajatlarni minimallashtirish g‘oyasidan boshlanib, aglomeratsiya va innovatsion ekotizim konsepsiyalarigacha rivojlandi. A. Veber korxona joyini transport, ishchi kuchi va aglomeratsiya xarajatlarining minimumi bilan izohlagan. A. Marshall bir tarmoq korxonalarining bir hududda to‘planishi malakali ishchi kuchi bozori, ixtisoslashgan yetkazib beruvchilar va bilimlar almashinuvi hisobiga qo‘shimcha samara berishini ko‘rsatgan. F. Perru yetakchi tarmoq atrofida multiplikativ samara yaratuvchi «o‘sish qutblari» g‘oyasini ilgari surgan bo‘lsa, M. Porter raqobat va hamkorlik uyg‘unlashgan klasterlarni hududiy raqobatbardoshlik manbai deb hisoblagan. P. Krugman esa o‘suvchi samaradorlik va transport xarajatlari nisbati sanoatning muayyan markazlarda jamlanishiga olib kelishini asoslagan.

Xitoy tajribasi sanoatni zonalar ierarxiyasi orqali bosqichma-bosqich joylashtirish namunasidir. 1980-yilda to‘rtta maxsus iqtisodiy zona, 1984-yildan esa qirg‘oqbo‘yi shaharlarida milliy darajadagi iqtisodiy-texnologik rivojlanish zonalari (ITRZ) tashkil etildi. 2024-yil oxirida 232 ta milliy ITRZ 16,9 trln yuan YaIM yaratgan, ularning mamlakat tashqi savdosidagi ulushi 24,5 foizni, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalardagi ulushi 23,4 foizni tashkil etgan. Chjeszyan provinsiyasida esa korxonalar har bir mu (0,067 ga) yerga to‘g‘ri keladigan soliq va qo‘shilgan qiymat, energiya sarfi va ilmiy-tadqiqot xarajatlari bo‘yicha baholanib, natijaga ko‘ra yer, elektr, suv va gaz narxlari tabaqalashtiriladi.

Janubiy Koreyada 1960-yillardan Ulsan, Pohang, Changvon, Yosu va Gumi shaharlarida har biri neft-kimyo, metallurgiya, mashinasozlik yoki elektronika kabi bitta yetakchi tarmoqqa ixtisoslashgan sanoat majmualari barpo etildi. Ular orasida qishloq joylarda xom ashyoni joyida qayta ishlashga xizmat qiluvchi agrosanoat majmualari alohida o‘rin tutadi. 2024-yilda 1 300 dan ortiq majmuada qariyb 130 ming korxona faoliyat yuritib, 1 358 trln von mahsulot ishlab chiqargan va mamlakat eksportining 60 foizdan ortig‘ini ta’minlagan.

Turkiyaning ishtirokchilarning o‘zi boshqaradigan tashkil etilgan sanoat zonalari (OSB) modeli rivojlanayotgan davlatlar uchun eng ko‘p moslashtiriladigan tajribalardan biridir. Birinchi OSB 1961-yilda Bursada tashkil etilgan; 2026-yil boshida barcha 81 ta viloyatda 418 ta OSB, 68 mingdan ortiq fabrika va 2,7 mln ish o‘rni mavjud bo‘lib, ular sanoat ishlab chiqarishining yarmiga yaqinini ta’minlaydi. 2025-yil yakunidagi 416 ta OSBdan 45 tasi Qishloq va o‘rmon xo‘jaligi vazirligi tasarrufidagi agrar zonalardir, OSBlarda kasb-hunar ta’limi olayotgan o‘quvchilar soni esa 114,6 mingga yetgan.

Germaniyada sanoat yirik markazlarda emas, ko‘plab kichik va o‘rta shaharlarda tarqoq joylashgan bo‘lib, uning asosini oilaviy o‘rta biznes tashkil etadi. Federatsiya va yerlar «Mintaqaviy iqtisodiy tuzilmani yaxshilash» umumiy vazifasi doirasida tuzilmaviy jihatdan zaif hududlardagi investitsiyalarni birgalikda moliyalashtiradi. «Yetakchi klasterlar tanlovi»da uch bosqichda 15 ta klaster tanlanib, 2009–2017-yillarda ularga 600 mln yevro davlat mablag‘i ajratildi; mablag‘ korxona, universitet va ilmiy institutlarning umumiy strategiyasi asosida berildi.

Yaponiyada 1983-yilgi Texnopolis qonuni asosida yuqori texnologiyali sanoatni periferiya hududlariga olib chiqish uchun 26 ta hudud belgilangan, biroq qonun 1998-yilda bekor qilindi; tadqiqotchilar buni iqtisodiy turg‘unlik va xususiy investitsiyalarning sustligi bilan izohlaydi. Zamonaviy yondashuv esa «langar investor» atrofida ekotizim yaratishga asoslanadi: Kumamoto prefekturasida TSMC,

Sony va Denso ishtirokidagi JASM yarimo‘tkazgich zavodiga hukumat 476 mlrd iyenagacha yordam ajratdi, prefektura esa korxonalar, universitetlar va ilmiy muassasalarni bog‘lovchi ilmiy park konsepsiyasini ishlab chiqmoqda.

Malayziya shahar va qishloq hududlari o‘rtasidagi tafovutni qisqartirish uchun 2006–2008-yillarda beshta mintaqaviy iqtisodiy koridor tashkil etdi. Har bir koridorni investorga «yagona darcha» xizmatini ko‘rsatuvchi alohida organ boshqaradi. 2018-yil 30-iyungacha koridorlar 788,61 mlrd ringgit investitsiya majburiyatlarini jalb qilgan, shundan 447,35 mlrd ringgiti amalda o‘zlashtirilgan va qariyb 1,87 mln ish o‘rni yaratilgan.

Qiyosiy tahlil (1-jadval) quyidagi umumiy qonuniyatlarni ko‘rsatadi: birinchidan, har bir zona hududning resurs afzalligiga mos bir-ikki yetakchi tarmoq atrofida shakllantiriladi; ikkinchidan, muhandislik infratuzilmasi investor kelishidan oldin quriladi; uchinchidan, zona professional operator yoki ishtirokchilarning o‘zi tomonidan boshqariladi; to‘rtinchidan, imtiyozlar zona maqomiga emas, natijaga — qo‘shilgan qiymat, eksport va yer birligidan olinadigan samaraga bog‘lanadi; beshinchidan, kadrlar tayyorlash va ilmiy muassasalar zonaning ajralmas qismi hisoblanadi; oltinchidan, agrar hududlar uchun agrosanoat majmualari va agrar zonalar kabi alohida formatlar qo‘llaniladi.

1-jadval

Sanoatni hududiy joylashtirishning xorijiy modellari

Davlat	Asosiy model	Asosiy natija	O‘zbekiston uchun saboq
Xitoy	ITRZ va yuqori texnologiyali zonalar tizimi	232 ta ITRZ, 16,9 trln yuan YaIM (2024)	Zonalar ierarxiyasi, yer samaradorligi reytingi
Janubiy Koreya	Ixtisoslashgan sanoat majmualari	1 300 dan ortiq majmua, eksportning 60 %+ (2024)	Tarmoq ixtisoslashuvi, agrosanoat majmualari
Turkiya	Tashkil etilgan sanoat zonalari (OSB)	418 ta OSB, 2,7 mln ish o‘rni (2026)	O‘zini o‘zi boshqarish, agrar OSB, kasb ta’limi

Davlat	Asosiy model	Asosiy natija	O‘zbekiston uchun saboq
Germaniya	Klasterlar va tarqoq o‘rta biznes	15 ta klaster, 600 mln yevro (2009–2017)	Raqobatli tanlov asosida moliyalashtirish
Yaponiya	Texnopolislar, «langar investor» ekotizimi	26 ta texnopolis (1998-yilda tugatilgan); JASM	Yuqori texnologiyaga mahalliy baza zarur
Malayziya	Mintaqaviy iqtisodiy koridorlar	447,35 mlrd ringgit, 1,87 mln ish o‘rni (2018)	«Yagona darcha», mintaqaviy boshqaruv organi

Muallif tomonidan tuzilgan.

Ushbu qonuniyatlar nuqtai nazaridan Buxoro viloyati sanoatining tahlili ikki asosiy nomutanosiblikni ko‘rsatadi. 2025-yilda viloyat yalpi hududiy mahsuloti (YaHM) 86,6 trln so‘mni, uning respublika YaIMdagi ulushi 4,7 foizni tashkil etdi. Aholi jon boshiga YaHM 41,4 mln so‘m bo‘lib, respublika ko‘rsatkichining (48,8 mln so‘m) qariyb 85 foiziga teng. Tarmoqlar tarkibida qishloq xo‘jaligining ulushi 32,5 foiz, sanoatniki 21,7 foiz, respublikada esa mos ravishda 17,3 va 26,8 foiz.

Birinchi nomutanosiblik — hududiy jamlanish. Viloyatda 2025-yilda ishlab chiqarilgan 53,5 trln so‘mlik sanoat mahsulotining 42,9 foizi neft-gaz qayta ishlash korxonalari joylashgan Qorovulbozor tumaniga to‘g‘ri keladi.

Ikkinchi nomutanosiblik — texnologik tuzilma. Qayta ishlash sanoatida yuqori va o‘rta-yuqori texnologiyali tarmoqlar ulushi atigi 2,1 foiz, quyi texnologiyali tarmoqlarniki esa 45,4 foiz. Faoliyat yuritayotgan 3 223 ta sanoat korxonasining 22,3 foizi oziq-ovqat, 15,9 foizi qurilish materiallari, 18,7 foizi to‘qimachilik va kiyim ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Viloyatda 2017-yilda tashkil etilgan «G‘ijduvon» hamda «Buxoro-agro» erkin iqtisodiy zonalari faoliyat yuritmoqda, biroq qishloq xo‘jaligining yuqori ulushi agrar xom ashyoni chuqur qayta ishlash imkoniyatlari hali to‘liq ishga solinmaganidan dalolat beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlil natijalari sanoat korxonalarini samarali joylashtirish faqat imtiyozli rejim yaratish bilan emas, balki ixtisoslashuv, oldindan qurilgan infratuzilma, professional boshqaruv va kadrlar tayyorlash tizimining uyg‘unligi bilan ta’minlanishini ko‘rsatdi. Yaponiya texnopolislari tajribasi esa mahalliy bazasi bo‘lmagan hududga yuqori texnologiyani «yuqoridan» joylashtirish samara bermasligini ko‘rsatdi. Shu asosda Buxoro viloyati uchun quyidagilarni taklif etamiz:

1. Viloyat sanoatini joylashtirish bosh rejasini ishlab chiqish: Qorovulbozor tumanida neft-gaz kimyosi va mahalliy yetkazib beruvchilar parki; G‘ijduvon, Vobkent, Shofirkon va Romitan tumanlarida meva-sabzavotni qayta ishlash, to‘qimachilik va tikuvchilik; Qorako‘l, Olot va Jondor tumanlarida chorvachilik mahsulotlari va terini qayta ishlash; Buxoro va Kogon shaharlarida qurilish materiallari, yengil sanoat va logistika (Koreya va Turkiya tajribasi).

2. Erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalari ishtirokchilarini har bir gektar yerga to‘g‘ri keladigan qo‘shilgan qiymat, soliq, bandlik va energiya sarfi bo‘yicha har yili baholash, natijaga qarab ijara stavkasini tabaqalashtirish va samarasiz uchastkalarni qayta taqsimlash (Xitoyning Chjeszyan tajribasi).

3. Zonalarni investorga elektr, gaz, suv va kanalizatsiya tarmoqlari bilan to‘liq ta’minlangan holda taklif etish («avval infratuzilma» tamoyili) va ularning boshqaruvini natijadorlik ko‘rsatkichlariga ega boshqaruvchi kompaniyaga yoki ishtirokchilar kengashiga topshirish (Xitoy va Turkiya tajribasi).

4. Agrar tumanlarda Koreya agrosanoat majmualari va Turkiya agrar OSBlari namunasida kichik agrosanoat zonalarini tashkil etish.

5. Yirik zonalar qoshida viloyat oliy ta’lim muassasalari va texnikumlar bilan hamkorlikda amaliy o‘quv markazlarini tashkil etish (Turkiya va Germaniya tajribasi).

Takliflar samaradorligini bir gektar sanoat yeridan olinadigan qo‘shilgan qiymat, o‘rta-yuqori va yuqori texnologiyali tarmoqlar ulushi hamda Qorovulbozor tumanidan

tashqaridagi hududlarning sanoat mahsulotidagi ulushi orqali baholash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 16-fevral 2026-yil PF-21-son “Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo‘ljallangan ustuvor yo‘nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni https://lex.uz/ru/docs/-8050769.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 12-yanvar 2017-yil PF-4931-son “«Urgut», «G‘ijduvon», «Qo‘qon» va «Hazorasp» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni https://lex.uz/docs/-3096605.
3. Marshall A. Principles of Economics. - London: Macmillan, 1890.
4. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1990.
5. Weber A. Über den Standort der Industrien. - Tübingen: J.C.B. Mohr, 1909.
6. Perroux F. Note sur la notion de pôle de croissance // Économie appliquée. - 1955. - Vol. 8, № 1–2. - P. 307–320.
7. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy. - 1991. - Vol. 99, № 3. - P. 483–499.
8. Rothgang M., Cantner U., Dehio J. et al. Accompanying evaluation of the funding instrument “Spitzencluster-Wettbewerb”. Final report – Summary. - Essen: RWI, 2015.
9. Suzuki S. Technopolis: science parks in Japan // International Journal of Technology Management. - 2004. - Vol. 28, № 3–6. - P. 582–601.
10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma’lumotlari. Yalpi ichki mahsulot, 2025-yil yanvar–dekabr // https://stat.uz.
11. Buxoro viloyati statistika boshqarmasi. Yalpi hududiy mahsulotni ishlab chiqarish, 2025-yil yanvar–dekabr // https://www.buxstat.uz.

12. Buxoro viloyati statistika boshqarmasi. Buxoro viloyatida sanoat ishlab chiqarishi, 2025-yil yanvar–dekabr // https://www.buxstat.uz.
13. China to further consolidate role of economic, technological development zones in attracting foreign investment // The State Council of the PRC. - 28.05.2025 // https://english.www.gov.cn/news/202505/28/content_WS683690e2c6d0868f4e8f2ed2.html.
14. E China province to evaluate companies based on land use // China Daily. - 29.01.2018 // https://global.chinadaily.com.cn/a/201801/29/WS5a6ebc7ca3106e7dcc137637.html.
15. Kim S. Industrial Complexes Today and Tomorrow // Cushman & Wakefield Korea. - 29.07.2025 // https://www.cushmanwakefield.com/en/south-korea/insights/industrial-complexes-today-and-tomorrow.
16. Kütükcü: 2026 sanayimiz için dengelenme yılı olacak // Ekonomi Gazetesi. - 29.01.2026 // https://www.ekonomigazetesi.com/ekonomi/kutukcu-2026-sanayimiz-icin-dengelenme-yili-olacak-71147.
17. OSB sayısı 416'ya ulaştı // Bloomberg HT. - 10.01.2026 // https://www.bloomberght.com/osb-sayisi-416-ya-ulasti-3765940.
18. Kušnerová T., Kopečný O. Renesance japonského polovodičového průmyslu // BusinessInfo.cz. - 31.08.2026 // https://www.businessinfo.cz/clanky/renesance-japonskeho-polovodicoveho-prumyslu/.
19. Business as usual for Malaysia's economic corridors, says Guan Eng // The Edge Malaysia. - 06.12.2018 // https://theedgemalaysia.com/article/business-usual-malaysias-economic-corridors-says-guan-eng.